

Η Συνταγματική αναθεώρηση και το κίνημα

του Δημήτρη Σαραφιανού□

Όταν η κυβέρνηση αποφάσισε να προχωρήσει στη διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος ακούστηκαν αρκετές φωνές που χαρακτήρισαν την απόφαση αυτή ως προπέτασμα καπνού για να μετατοπισθεί η συζήτηση από τα τρέχοντα πολιτικά προβλήματα (υποκλοπές, ασφαλιστικό, ελαστικοποίηση εργασιακών σχέσεων κλπ.). Στην πραγματικότητα η κυβέρνηση έχει απόλυτα δίκιο όταν επισημαίνει ότι η συγκεκριμένη πρόταση αναθεώρησης αποτελεί την κορωνίδα των μεταρρυθμίσεων. Το Σύνταγμα αποτυπώνει ένα συσχετισμό δυνάμεων και τον προωθεί ακόμα περισσότερο: με τις συγκεκριμένες αναθεωρητικές προτάσεις αποτυπώνεται η κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού σε πολιτικό και νομικό επίπεδο με την άρση κοινωνικών κατακτήσεων μιας προηγούμενης περιόδου. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι οι βασικότερες από τις προτάσεις αυτές συγκεντρώνουν μια ευρύτερη πολιτική συναίνεση που αγγίζει τμήματα της κοινωνικής βάσης, αλλά και (πρωτίστως) της πολιτικής ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ. Μάλιστα αυτή η ευρύτητα της πολιτικής συναίνεσης σηματοδοτεί και μια ακόμα μεγαλύτερη μετατόπιση του εκσυγχρονιστικού ΠΑΣΟΚ προς τον ακραϊνή νεοφιλελευθερισμό (και μάλιστα μια μετατόπιση λίγα μόλις χρόνια μετά την προγενέστερη αναθεώρηση). Αν λοιπόν εξαιρέσει κανείς προωθημένες θέσεις -όπως η παράταση της κυβερνητικής θητείας ή το ασυμβίβαστο υπουργού/βουλευτή- που αλλοιώνουν το πεδίο συγκρότησης της πολιτικής συναίνεσης και περιορίζουν την (όποια-έστω εξ' επαγωγής) δυνατότητα παρέμβασης του λαϊκού στοιχείου στις πολιτικές εξελίξεις, οι βασικές κατευθύνσεις της αναθεώρησης γίνονται αποδεκτές από ευρύτερα πολιτικά και κοινωνικά ακροατήρια.

Οι κατευθύνσεις αυτές επικεντρώνονται γύρω από τρεις πυλώνες: πρώτος πυλώνας είναι η μερική άρση της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων και η απαγόρευση της -κατ' εφαρμογή της αρχής της ισότητας- αναδρομικής επέκτασης των παροχών που λαμβάνει μια κατηγορία εργαζομένων προς άλλη κατηγορία, εάν δι' αυτού του τρόπου ανατρέπεται ο προϋπολογισμός (πρόταση Αλογοσκούφη, η οποία επανέρχεται σήμερα ενόψη της απόφασης του Μισθοδικείου).□ Ήδη ο θεσμός της μονιμότητας έχει υπονομευθεί και από τα δυο κόμματα εξουσίας μέσω του καθεστώτος των συμβασιούχων, αλλά και του θεσμού της μερικής απασχόλησης στο Δημόσιο. Στόχος είναι η αναδιάρθρωση των εργασιακών σχέσεων και στο δημόσιο τομέα και το χτύπημα του συνδικαλιστικού κινήματος που σήμερα στηρίζεται πρωτίστως στους εργαζόμενους στο Δημόσιο Τομέα (ακριβώς επειδή διατηρούν κεκτημένα δικαιώματα). Οι κινήσεις αυτές θα δυσχεράνουν συνεπώς ακόμα περισσότερο τη δυνατότητα ανάπτυξης αντιστάσεων και στον ιδιωτικό τομέα. Η πρόταση ενέχει και σημαντικές νομικές αντιφάσεις, καθώς η πρόταση Αλογοσκούφη έρχεται σε ευθεία αντίφαση με τα άρθρα 1 Π.Π. ΕΣΔΑ, 4§3 Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (ν.1426/84) και 7 του Συμφώνου για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα (ν.1532/85) .

Ο δεύτερος πυλώνας είναι η καθιέρωση ιδιωτικών πανεπιστημίων. Αντίστοιχα εδώ στόχος δεν είναι μόνο να διαμορφωθεί ένα νέο πεδίο κερδοφορίας, αλλά κυρίως να χρησιμοποιηθούν τα ιδιωτικά πανεπιστήμια ως μοχλός πίεσης αφενός μεν για την αναδιάρθρωση της δημόσιας τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με την ολοένα και μεγαλύτερη πρόσδεσή της προς επιχειρηματικά συμφέροντα που θα χρηματοδοτούν ερευνητικά και εκπαιδευτικά προγράμματα, αφετέρου δε το χτύπημα των φοιτητικών αντιστάσεων (αλλά και των αντιστάσεων των πανεπιστημιακών). Γι' αυτό και η αναθεωρητική πρόταση συνδυάζεται με την πρόταση για την μεταρρύθμιση του νόμου πλαισίου για

τα ΑΕΙ-ΤΕΙ. Άμεση πάντως συνέπεια της συνταγματικής αναθεώρησης θα είναι η εξομοίωση των σπουδών που παρέχουν τα κέντρα ελευθέρων σπουδών (ιδίως αυτών που ολοκληρώνονται με τη λήψη πτυχίου από πανεπιστήμιο του εξωτερικού) με τα πτυχία των δημοσίων πανεπιστημίων και ΤΕΙ. Το επιχείρημα ότι η αναθεώρηση θα συνδυασθεί και με σχετικούς κανόνες που θα ρυθμίζουν το πεδίο της ιδιωτικής ανώτατης εκπαίδευσης δεν ευσταθεί, καθόσον τα πτυχία αυτά αναγνωρίζονται από άλλες χώρες μέλη της ΕΕ και μόνος λόγος για τον οποίο τα πτυχία αυτά δεν θεωρούνται ισότιμα στην Ελλάδα είναι η υπό αναθεώρηση συνταγματική διάταξη. Βέβαια, η αναθεώρηση του Συντάγματος και η ίδρυση και ιδιωτικών ΑΕΙ θα καταστήσει ακόμα πιο επιτακτική για τον αστισμό την αξιολόγηση των ιδρυμάτων και την εξάρτηση της χρηματοδότησής τους από τις επιδόσεις τους.

Τρίτος πυλώνας η μερική άρση των προστατευτικών για το περιβάλλον διατάξεων του άρθρου 24 του Συντάγματος (κρυφός και ανεκπλήρωτος πόθος και της προηγούμενης αναθεώρησης). Στόχος είναι η υπεραξίωση γαιών με τον αποχαρκτηρισμό δασικών εκτάσεων και η ανάθεση δημόσιας περιουσίας σε ιδιώτες προς εκμετάλλευση που -άλλωστε- προωθείται ήδη μέσω των ΕΤΑ και των Ολυμπιακών ακινήτων. Ίδιο στόχο έχουν και οι σχετικές προτάσεις ΠΑΣΟΚ και ΝΔ για την ανάθεση αρμοδιοτήτων πολεοδομικού σχεδιασμού στους δήμους και στις νομαρχίες.

Εν πολλοίς και οι προτάσεις για την ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου σχετίζονται με την προσπάθεια χειραγώγησης του ελέγχου συνταγματικότητας των νόμων (καθότι το ΣτΕ κυρίως -και παρά τις αποφάσεις της Ολομέλειας εν όψη των Ολυμπιακών Αγώνων- δημιούργησε σημαντικά προσκόμματα στην προσπάθεια των κυβερνήσεων τόσο του ΠΑΣΟΚ, όσο και της ΝΔ, να προωθήσουν νεοφιλελεύθερες πολιτικές χωρίς να ορρωδούν ενώπιον των συνταγματικών διατάξεων -και μάλιστα όχι μόνο στο χώρο του περιβάλλοντος, αλλά και στο χώρο της εκπαίδευσης με τις αποφάσεις του ΣτΕ για τα ΠΣΕ ή για την μη αναγνώριση των σπουδών που παρέχονται στα κέντρα ελευθέρων σπουδών). Ήδη με νομοθετικές ρυθμίσεις έχει καταργηθεί η δυνατότητα των τμημάτων των ανωτάτων δικαστηρίων να κρίνουν την συνταγματικότητα των νόμων και παραπέμπουν υποχρεωτικά την επίλυση του θέματος στην Ολομέλεια (για να αποφευχθεί πρωτίστως ο σκόπελος του Ε' Τμήματος του ΣτΕ). Η ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου καταργεί στην πράξη το διάχυτο έλεγχο συνταγματικότητας που σήμερα δίνει τη δυνατότητα σε οποιοδήποτε δικαστήριο να κρίνει για την συνταγματικότητα ενός νόμου. Ο διάχυτος έλεγχος σηματοδοτούσε μια όσο το δυνατόν δημοκρατικότερη και πιο κοντά στο λαϊκό στοιχείο διαδικασία ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, καθώς δεν υπήρχε ένας και μοναδικός αυθεντικός εκφραστής της κρίσης περί συνταγματικότητας (ένας «φύλακας» του Συντάγματος). Έτσι, η ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου αποτελεί ένα πρώτο βήμα σε μια κατεύθυνση πιο αυταρχικής πολιτειακής συγκρότησης (στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η πρόταση για την αναθεώρηση του άρθρου 28 του Συντάγματος που θα διευκολύνει την εκχώρηση δικαιωμάτων λαϊκής κυριαρχίας σε υπερεθνικά όργανα χωρίς ευρύτερες πολιτικές συναινέσεις). Και αποτελεί πρώτο βήμα γιατί η ιστορία των αναθεωρητικών προτάσεων έχει δείξει ότι οι προτάσεις που απορρίπτονται ως «πρωτοποριακές» σε μια αναθεωρητική διαδικασία (όπως σήμερα οι προτάσεις για παράταση της κυβερνητικής θητείας από 4 σε 5 χρόνια) επανέρχονται ως «ώριμες» στην επόμενη αναθεώρηση (όπως ακριβώς έγινε το 2000 με τις προτάσεις για την αναθεώρηση των άρθρων 16 και 24 Σ.).

Δεν θα πρέπει άλλωστε να ξεχνάμε ότι η συζήτηση για τον φύλακα του Συντάγματος, τον τελικό δηλαδή εγγυητή της συνταγματικής νομιμότητας και ερμηνείας, αποτέλεσε κρίσιμο πολιτικό επιχείρημα για τη συγκρότηση της πολιτικής συναίνεσης στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης στη

Γερμανία του Μεσοπολέμου. Αν και οι κοινωνικοί και πολιτικοί όροι σε καμμία περίπτωση δεν ομοιάζουν και άρα οι όποιοι παραλληλισμοί θα ήταν έωλοι, σε κάθε περίπτωση το ερώτημα γιατί ο φύλακας του συντάγματος πρέπει είναι ένα δικαστήριο που δεν έχει άμεση εκλογική νομιμοποίηση και όχι κάποιο εκλεγμένο όργανο (π.χ. ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας) ενέχουν πάντα κινδύνους, που η σημερινή δόμηση του ελέγχου της συνταγματικότητας τους έχει επιλύσει με πιο πρόσφορο τρόπο για την ανάπτυξη λαϊκών αντιστάσεων: δεν χρειάζεται καν ένας τέτοιος φύλακας.

Εκτός όμως από την εμφανή ατζέντα της αναθεώρησης υφίσταται και μια λανθάνουσα ατζέντα: η διαρκής αναθεωρητική διαδικασία και μάλιστα η ένταξη στο Σύνταγμα διατάξεων που ταιριάζουν σε απλές ρυθμίσεις νόμου υποβαθμίζουν το συνταγματικό κείμενο σε ένα απλό νομοθέτημα που στηρίζεται σε μια ευρύτερη -πλην όμως συγκυριακή- πλειοψηφία. Οι αναθεωρητικές π.χ. προτάσεις για την τροποποίηση των διατάξεων περί βασικού μετόχου και του επαγγελματικού ασυμβίβαστου των βουλευτών επιχειρούν τη διόρθωση των προχειροτήτων που άφησε πίσω της η προηγούμενη αναθεώρηση (και που προσέκρουαν καταφανώς στο κοινοτικό δίκαιο και την ΕΣΔΑ). Όπως όμως είδαμε και οι τρέχουσα αναθεωρητική διαδικασία οδηγεί σε νέες, ανάλογες συνταγματολογικές περιπέτειες. Η υποβάθμιση αυτή ανοίγει διάπλατα το δρόμο για την αναγωγή του κοινοτικού δικαίου σε ρύθμιση που υπερέχει των διατάξεων του συνταγματικού κειμένου (κατ'εναρμόνιση με τις σχετικές επιταγές του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων).

Τέλος είναι προφανές ότι η αναθεώρηση διατηρεί σημαντικούς αναχρονισμούς στο συνταγματικό κείμενο (ενδεικτικά αναφέρουμε τις διατάξεις περί επικρατούσας θρησκείας και τον ασαφή διαχωρισμό εκκλησίας/κράτους, την έλλειψη ρητής καθιέρωσης δικαιώματος στην αντίρρηση συνείδησης, τις διατάξεις περί κατασχέσεως εντύπων, την διατήρηση άκρως αναχρονιστικών διατάξεων, όπως οι σκοποί της παιδείας για την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών, η διάκριση καθηγητών και λοιπού διδακτικού προσωπικού των ΑΕΙ, η ρήτρα υπακοής στο Σύνταγμα ως περιορισμός της ακαδημαϊκής ελευθερίας κ.α.π) που καταδεικνύουν ότι οι όροι της μετεμφυλιακής συγκρότησης της συναίνεσης εξακολουθούν να επιδρούν σε ευρύτερα πολιτικά ακροατήρια.

Έχει νόημα η αντίσταση στην αναθεώρηση Η γενική αίσθηση είναι ότι η αναθεώρηση θα περάσει ούτως ή άλλως αφού θα ψηφισθεί από τους βουλευτές της ΝΑ -και σε ορισμένες περιπτώσεις σίγουρα και από τους βουλευτές του ΠΑΣΟΚ, άρα δεν έχει πραγματικό νόημα η δημιουργία κινηματικών αντιστάσεων. Αυτή είναι π.χ. η στάση του ΚΚΕ που υποβαθμίζει πλήρως τη σημασία αυτού του μετώπου και υπολογίζει ότι οι όποιες κινηματικές αντιστάσεις θα πρέπει να ενσωματωθούν απλώς σε μια πολιτική στρατηγική εκλογικής αποτύπωσης της οποίας δυσαρέσκεια έναντι του δικομματισμού. Άρα το να ρίξει κανείς δυνάμεις σε ένα ευρύτερο μέτωπο αντίστασης και μάλιστα με δυναμικό τρόπο περισσότερο θα βλάψει αυτήν την εκλογική αποτύπωση παρά θα την ενισχύσει.

Για να απαντήσει κανείς σε αυτή την αντίληψη δεν αρκεί απλώς να καταγγείλει την εκλογικιστική και γραφειοκρατική βάση της, ούτε να παραλληλίσει την στάση του με αυτή κατά τη διάρκεια της μάχης ενάντια στον ν-π, αλλά να βαθύνει περισσότερο τον προβληματισμό του γύρω από τους κοινωνικούς και πολιτικούς όρους ανάπτυξης αντιστάσεων απέναντι στην αναθεώρηση.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η συγκρότηση πολιτικής συναίνεσης γύρω από την αναθεώρηση αντανακλά και κοινωνικές συναινέσεις. Είναι αναμφίβολο ότι στην αναθεώρηση του άρθρου 24

συναινούν όχι μόνο τα μεγάλα ιδιωτικά συμφέροντα που θα εκμεταλλευθούν την ιδιωτικοποίηση της δημόσιας περιουσίας, αλλά και μια σειρά λαϊκών στρωμάτων (από όσους έχουν επενδύσει σε οικοδομικούς συνεταιρισμούς, έως μια σειρά αυθαιρέτων οικιστών που επιδιώκουν την ένταξή τους σε σχέδια πόλης). Αντίστοιχα στο εσωτερικό του δημοσίου τομέα η κατάργηση της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων βρίσκει ερείσματα και στο προσωπικό με σχέση ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου που επιδιώκει την εξομοίωσή του με το τακτικό μόνιμο προσωπικό όσον αφορά την υπηρεσιακή του εξέλιξη (σύστημα προαγωγών και τοποθέτησης σε διευθυντικές θέσεις). Αλλά και η αναθεώρηση του άρθρου 16, πέρα από τη γενικότερα ιδεολογικά πλήγματα που έχει δεχθεί η δημόσια εκπαίδευση, στηρίζεται και σε μια σειρά αποφοίτων ή σπουδαστών κέντρων ελευθέρων σπουδών που επιδιώκουν την αναβάθμιση των πτυχίων τους. Η παρέμβαση του κινήματος -και φυσικά της αριστεράς- είναι τόσο κατακερματισμένη και ελλιπής που δεν έχει καν επιδώσει να εξηγήσει ότι η ικανοποίηση των υλικών συμφερόντων αυτών των στρωμάτων δεν μπορεί να υλοποιηθεί με έναν νεοφιλελεύθερο (ή ακόμα και συντεχνιακό) κοινωνικό αυτοματισμό (ήτοι με την υποβάθμιση των κατακτήσεων και των συμφερόντων των υπολοίπων λαϊκών στρωμάτων), αλλά ακριβώς στην αντίθετη κατεύθυνση μέσα από μια λαϊκή συμμαχία για την ανατροπή των συσχετισμών σε βάρος του κεφαλαίου: με την κατοχύρωση στην πράξη μιας δημόσιας δωρεάν παιδείας για όλους χωρίς αποκλεισμούς, την υλοποίηση της αρχής ότι όλοι οι υπάλληλοι που καλύπτουν πάγιες και διαρκείς ανάγκες του δημοσίου και την πραγματοποίηση ενός πολεοδομικού σχεδιασμού που προστατεύοντας τον δασικό πλούτο και το περιβάλλον θα οδηγήσει σε αγροτικό και αστικό αναδασμό με την απαλλοτρίωση της μεγάλης ακίνητης περιουσίας (ιδίως π.χ. της εκκλησίας).

Περαιτέρω, είναι προφανές ότι ακόμα και τα στρώματα που πλήττονται από την αναθεώρηση δεν αντιλαμβάνονται ότι η επιβολή της πλήττει υπαρκτά υλικά κοινωνικά τους συμφέροντα. Η αντιμετώπιση αυτή καταδεικνύει τις κοινωνικές και ιδεολογικές νίκες του αστισμού. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι όλα τα προς αναθεώρηση άρθρα, όπως ήδη προαναφέρθηκε, έχουν πίσω τους μια ιστορία άρσης κατακτήσεων που έχουν υποσκάψει το εγγυητικό τους περιεχόμενο. Ακόμα όμως και κινήματα που αναπτύχθηκαν το προηγούμενο χρονικό διάστημα (όπως το φοιτητικό ή των συμβασιούχων) δεν κατόρθωσαν να δημιουργήσουν μονιμότερους όρους όσωσης με τα πληττόμενα στρώματα, έτσι ώστε να καθίστανται εμφανείς ακόμα και οι πιο βραχυπρόθεσμες συνέπειες της αναθεώρησης (όπως το χτύπημα στα επαγγελματικά δικαιώματα των φοιτητών που θα επιφέρει η εξομοίωση των πτυχίων τους με αυτά των ΚΕΣ).

Είναι επίσης ενδεικτικό ότι αν εξαιρέσει κανείς το άρθρο 16 δεν φαίνεται μέχρι στιγμής να υπάρχει οποιαδήποτε πίεση έστω και μειοψηφικών μερίδων κοινωνικών στρωμάτων ενάντια στις άλλες όψεις της αναθεώρησης. Η αναθεώρηση του άρθρου 103 για τη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων αντιμετωπίστηκε από την ΑΔΕΔΥ με ντουφεκίες στον αέρα, ενώ δεν έχουν υπάρξει κινήσεις συντονισμού για τη δημιουργία οικολογικών αντιστάσεων στην αναθεώρηση του άρθρου 24, όπως είχε συμβεί το 2000.

Ενόψη όλων των ανωτέρω μπορεί να υπάρξουν νικηφόρες συνέπειες από την ανάπτυξη αντιστάσεων. Εδώ θα πρέπει κανείς να διακρίνει μεταξύ των κοινωνικών και πολιτικών όρων που έχουν ήδη διαμορφωθεί στη μάχη ενάντια στο άρθρο 16 και στη μάχη ευρύτερα ενάντια στην αναθεώρηση. Οι αγώνες ενάντια στο ν-π της κυβέρνησης για τα ΑΕΙ, οι αγώνες των δασκάλων και των μαθητών έχουν διαμορφώσει τους όρους για την ανάπτυξη ενός πανεκπαιδευτικού μετώπου ενάντια στην αναθεώρηση του άρθρου 16 με υπαρκτούς κοινωνικούς όρους. Οι όροι αυτοί μπορούν

να αναπτυχθούν περαιτέρω και οι αντιστάσεις να αποκτήσουν δυναμικό χαρακτήρα (με καταλήψεις και δυναμικές διαδηλώσεις). Κριτήριο θα αποτελέσει η μαζικότητα αυτών των διαδικασιών -ιδίως των συνελεύσεων στα ΑΕΙ. Η πίεση από τέτοιες κινητοποιήσεις προς όλες τις πολιτικές δυνάμεις του αστισμού είναι αδιαμφισβήτητη. Το ΠΑΣΟΚ δέχεται τη μεγαλύτερη πίεση και αυτή θα εκδηλωθεί και με την καταγραφή της αποστασίας βουλευτών από την επίσημη γραμμή της υπερψήφισης της αναθεώρησης. Ακόμα μεγαλύτερη θα ήταν η πίεση εάν στον αγώνα έμπαιναν και οι μαθητές με καταλήψεις. Εδώ ιδίως καθίσταται προφανές ότι η αντιμετώπιση αυτού του αγώνα ως δεξαμενή ψήφων από το ΚΚΕ -αλλά και η υποτίμηση της παρέμβασης στα σχολεία από τις άλλες δυνάμεις των ΕΑΑΚ- δυναμιτίζει την εμβέλεια του πανεκπαιδευτικού κινήματος. Εάν στο ΠΑΣΟΚ δημιουργείτο μια κρίση νομιμοποίησης στην κυρίαρχη γραμμή είναι πιθανό ότι οι πολιτικές εξελίξεις θα ήταν ακόμα πιο άμεσες και θα μπορούσε ακόμα και να τεθεί υπό αμφισβήτηση το αν θα συγκεντρωνόταν η απαιτούμενη πλειοψηφία των 180 βουλευτών για να αναθεωρηθεί εν συνεχεία το άρθρο 16 χωρίς κοινωνικά προβλήματα (αφού η εκλογική νίκη του κυβερνώντος κόμματος θα θεωρείτο αυτόματα και ως επικύρωση της αναθεώρησης, αλλά και αφού θα είχε αποκρυσταλλωθεί και η ευρύτερη πολιτική συναίνεση στην ιδιωτικοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης). Αυτό θα προϋπέθετε ότι η αντίσταση ενάντια στην αναθεώρηση θα έπαιρνε το χαρακτήρα ενός πολιτικού γεγονότος αντίστοιχου με αυτού του ν.π. Την δημιουργία ενός τέτοιου μαζικού κοινωνικού και πολιτικού γεγονότος δεν επιθυμεί ούτε ο ΣΥΝ που προσανατολίζεται σε διαδηλώσεις καταγραφής της λαϊκής δυσαρέσκειας (και πιέζεται από την κυβέρνηση μέσω του Πολύδωρα να μην παρεκτραπεί σε δυναμικές κινητοποιήσεις). Αντίθετα η υπερψήφιση της αναθεώρησης με 180 βουλευτές (έστω και με απώλειες από το ΠΑΣΟΚ) οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στην επιτάχυνση των μεταρρυθμίσεων στην ανώτατη εκπαίδευση. Εάν συνεπώς δεν δοθεί η μάχη του 16 ή εάν αυτή η μάχη είναι υποτονική τότε ο αστισμός θα έχει πετύχει μια μεγάλη κοινωνική και ιδεολογική νίκη.

Τα ανωτέρω οριοθετούν και τον τρόπο ανάπτυξης των αντιστάσεων: Πρώτον, η μάχη πρέπει να δοθεί με τους ευρύτερους κοινωνικούς όρους, μέσα από τους φοιτητικούς συλλόγους και τους συλλόγους των εκπαιδευτικών. Δεύτερον πρέπει να εμπλακεί στη μάχη όποιος είναι αντίθετος στην αναθεώρηση χωρίς αποκλεισμούς. Συνεπώς και οι πρωτοβουλίες προσωπικοτήτων που εκφράζουν τμήματα πολιτικών χώρων του αστισμού ή ιδεολογικές αντιστάσεις διανοουμένων είναι χρήσιμες και πρέπει να ενθαρρυνθεί η έκφρασή τους. Είναι όμως άλλο αυτό και άλλο η αντικατάσταση του κινήματος από κίνημα προσωπικοτήτων. Συνεπώς, τρίτον η μάχη αυτή πρέπει να καθοδηγηθεί από τους συλλόγους, έτσι ώστε να αναπτύσσεται με υπαρκτούς κοινωνικούς όρους η αντιπαράθεση των γραμμών και όχι μέσω τεχνικών εθνικών επιτροπών που πέραν του ότι θα έδιναν χαρακτήρα αντίστασης προσωπικοτήτων θα οδηγούσαν σε μια de facto συντηρητικοποίηση την πολιτική έκφραση των αντιστάσεων (έχουμε δει στο παρελθόν τέτοιες επιτροπές να καταγγέλουν τις δυναμικές κινητοποιήσεις ακριβώς επειδή θεωρούν την ριζοσπαστικοποίηση των αντιστάσεων περισσότερο επικίνδυνη από τις νεοφιλελεύθερες αναδιαρθρώσεις). Σε κάθε περίπτωση η ανάπτυξη (δήθεν ευρύτερων) πολιτικών πρωτοβουλιών από την αριστερά ενάντια στην αναθεώρηση του άρθρου 16-όπως επιχειρεί ο ΣΥΝ ή όπως εσφαλμένα προτάθηκε από τμήματα του μλ χώρου- που θα διεκδικούν την καθοδήγηση του κινήματος κινείται σε λανθασμένες κατευθύνσεις. Τέταρτον, δεν θα πρέπει κανείς να υποτιμά, αλλά ούτε και να υπερτιμά τις αντιστάσεις που αναπτύσσονται από το χώρο του ΠΑΣΟΚ. Είναι πολύ πιθανό η πολιτική έκφραση αυτών των αντιστάσεων (με την καταψήφιση της αναθεώρησης από ορισμένους βουλευτές) να αποτελέσει απλώς μια κίνηση ενσωμάτωσης των αντιστάσεων στην κυρίαρχη αναδιαρθρωτική πολιτική του ΠΑΣΟΚ (δεν είναι τυχαίο ότι κύριος εκφραστής των αντιδράσεων είναι ο Βενιζέλος που παρά το λεκτικό κοινωνικό

του προφίλ κινείται σε ακόμα πιο συντηρητική κατεύθυνση από τον Παπανδρέου). Υπάρχουν όμως κοινωνικές δυνάμεις που εκφράζονται μέσα από το ΠΑΣΟΚ (ιδίως στους χώρους της εκπαίδευσης και της νεολαίας) στις οποίες μπορεί να ασκηθεί πολιτική πίεση, καταδεικνύοντας τους ότι η πρόταση του ΠΑΣΟΚ για αναθεώρηση του 16 συνιστά πολιτική τομή με το παρελθόν του και όριο ρήξης τους με αυτού του είδους την πολιτική έκφραση.

Αντίθετα, στο πεδίο ενός ευρύτερου μετώπου ενάντια στην αναθεώρηση δεν υπάρχουν σήμερα κοινωνικοί όροι ανάπτυξης ενός κινήματος που θα μπορούσε να έχει νικηφόρες συνέπειες. Γι' αυτό το λόγο ορθά συγκροτήθηκε η αγωνιστική πρωτοβουλία της ριζοσπαστικής αριστεράς ενάντια στην αναθεώρηση που έχει ως στόχο να συγκροτήσει και να συντονίσει τις όποιες -έστω και μειοψηφικές- αντιστάσεις σε ένα ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό μέτωπο. Το βάθος χρόνου της συνολικής αναθεώρησης δεν είναι προφανώς ούτε η 10^η Ιανουαρίου, ούτε καν η ολοκλήρωση τον Μάρτιο της πρώτης αναθεωρητικής διαδικασίας. Εκτείνεται μέχρι και την ολοκλήρωση του συνόλου της αναθεώρησης μετά τις εκλογές, αφού τυπικά ακόμα και άρθρα των οποίων η αναθεώρηση θα υπερψηφισθεί σήμερα, μπορούν υπό την πίεση κινητοποιήσεων να μείνουν ως έχουν αύριο. Για να συμβεί βέβαια αυτό θα πρέπει να αναπτυχθούν υπαρκτές αντιστάσεις σε κοινωνικό και τοπικό επίπεδο. Η ριζοσπαστική αριστερά μπορεί να συμβάλει σε αυτή την κατεύθυνση. Από το εύρος μάλιστα των δυνάμεων που συμμετέχουν σε αυτή την πρωτοβουλία φαίνεται ότι μετά από χρόνια όλες οι δυνάμεις- παρά τις διαφορές τους- καταλαβαίνουν αυτή την αναγκαιότητα και ότι αυτό δεν συμβαίνει σε κανένα άλλο πολιτικό χώρο. Σε ένα βάθος χρόνου φυσικά αυτό θα πρέπει να σημαίνει ότι εάν αναπτυχθούν κοινωνικές αντιστάσεις η πρωτοβουλία θα πρέπει να επιδιώκει τον όσο το δυνατόν μεγαλύτερο ενιαιομετωπικό συντονισμό τους. Και αυτό μπορεί να συμβεί εάν δεν εξηγεί απλώς το ρόλο της αναθεώρησης, αλλά καταδεικνύει ότι απέναντι σε αυτή υπάρχει ένας άλλος δρόμος, ο δρόμος της ενότητας των λαϊκών αντιστάσεων και συμφερόντων, χωρίς όμως να καταρτίζει χάρτες δικαιωμάτων που απευθύνονται σε μειοψηφικά και ήδη πεισμένα σε μια αντικαπιταλιστική κατεύθυνση τμήματα λαϊκών στρωμάτων και που εν τέλει αποπροσανατολίζουν τις λαϊκές αντιστάσεις σε λογικές κόκκινων συνταγμάτων. Η ριζοσπαστική αριστερά θα έχει να κερδίσει από το ότι ήταν η πρώτη και η μόνη που κατάλαβε τη σημασία αυτών των αντιστάσεων και που ανέδειξε ότι η αναθεωρητική διαδικασία αποτελεί συμπύκνωση της αναδιαρθρωτικής στρατηγικής. Και βέβαια θα έχει επίσης να αναμετρηθεί με τον ίδιο της τον εαυτό, γιατί θα τίθεται ενώπιον των ευθυνών της να συγκροτήσει έναν αντικαπιταλιστικό πολιτικό πόλο ικανό να εκφράσει πολιτικά τις αντιστάσεις ενάντια σε αυτή την αναδιαρθρωτική στρατηγική.